Erzurum'da Varlık Vergisi Uygulamaları Application of Wealth Tax in Erzurum

Dr. Şahin YEDEK

ORCID No: 0000-0002-3783-520X

Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü- Tunceli

Öz: İkinci Dünya Savaşı'nın ağır ekonomik koşulları savaşa girmemiş olsa da Türkiye'de aşırı derecede hissedilmiştir. Tarafsızlığını korumaya çalışan Türkiye, bir yandan da milli savunma tedbirleri nedeniyle harcamalarını arttırmaya başlamıştır. Bu harcamalar bütçe açığının büyümesine ve buna bağlı olarak enflasyonun yükselerek aşırı fiyat artışlarına neden olmuştur. Sıkıntı içinde bulunan halk gündelik ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorluk çekmekte iken, bu durumu fırsata çevirip karaborsacılık ve vurgunculuk yaparak aşırı kazanç elde edip zenginleşenler olmuştur. Hükümet, ekonomiyi düzenlemek için alınan tedbirlerin işe yaramaması, enflasyonun ve fiyatların istenen seviyeye çekilememesi yüzünden aşırı kazanç elde edenlerden bir defaya mahsus alınmak üzere 11 Kasım 1942 tarihinde Varlık Vergisi Kanunu'nu çıkarmıştır. Bu çalışmada, Varlık Vergisi Kanunu'nun Erzurum'daki uygulama safhaları, komisyonların çalışmaları, kimlerden ne kadar vergi toplandığı ve sonuçları özellikle mahalli basın kaynaklarından faydalanılarak detaylı bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Varlık Vergisi, Erzurum, II. Dünya Savaşı, Ekonomi.

Abstract: Although the heavy economic conditions of World War II did not enter the war, Turkey was extremely felt. Turkey, which is trying to maintain its neutrality, started to increase its spending due to national defense measures. These expenditures led to the growth of the budget deficit and, accordingly, to an excessive price increase by rising inflation. While the people in distress had difficulty in meeting their daily needs, those who turned out to be an opportunity and became wealthy by gaining profiteering and profiteering. The government issued the wealth tax law on November 11, 1942, for a one-time deduction from those who gained excessive gains due to the failure of measures to regulate the economy, inflation and prices to the desired level. In this study, the implementation stages of the wealth tax law in Erzurum, the work of the commissions, how much tax is collected from the individuals and the results will be presented in detail using local press sources.

Keywords: Turkey, Wealth Tax, Capital Tax, Erzurum, World War II, Economy.

Giriş

Osmanlı Devleti döneminden itibaren Türkler; ya çiftçi ya da asker olarak meslek edinmiştir. Sanayi ve iş kolları, kapitülasyonların da etkisiyle, azınlıkların ve yabancıların eline geçmiştir. Tüccarlık, esnafılık ve zanaatkârlık genellikle Ermeni, Rum ve Yahudi vatandaşların tekelinde kalmıştır¹. İkinci Meşrutiyet Döneminde başlayan ve takip eden süreçte gittikçe güçlenen milli iktisadi oluşturma ve bunun için temel koşul olarak görülen milli burjuvazinin yaratılması, temel hedef olarak Cumhuriyet'e miras kalmıştır. İzmir İktisat Kongresi ile başlayan iktisat politikaları, ekonominin millileştirilmesi gerektiği bunun yanında

¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev: Metin Kırıtlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s. 296.

kalkınma için mutlaka yabancı sermayeye ihtiyaç olduğu fikrinde birleşmiştir². 1923-1930 yılları arasında kurulan 201 Türk anonim şirketinden 66'sında yabancı sermaye ortaklığı olmakla beraber, bunlar tüm anonim şirketlerin toplam ödenmiş sermayelerinin %43'ünü oluşturmuştur³. Yetersiz sermaye birikiminin yatırımların önünde büyük bir engel teşkil etmesi, devletçilik görüşünün ekonomiye hâkim olmasında çok önemli bir etkidir. Devlet, devletçilik anlayışıyla; çiftlikler kurup, ormancılık, madencilik, dericilik, kağıt, tekstil, sigara, alkol, toprak ürünleri, gaz ve kömür dağıtımı gibi bir çok işletme alanına geniş bir oranda dâhil olmuştur⁴. 1932-39 yılları arasında Devletçilik uygulamaları çerçevesinde kamu iktisadi kuruluşlarının sayısı 31'den 111'e çıkmıştır⁵.

24 Ekim 1929'da önce Amerika'da New York Borsası'nda Chirre senetleri değerinde büyük bir düşmeyle başlayan ve hızla sanayileşmiş batı ülkelerine yayılan büyük ekonomik bunalımı Türkiye ekonomisine taşıyan en önemli süreç, tarımsal malların fiyatlarında meydana gelen büyük düşüşlerle yaşanmıştır. Buğday ve diğer tahılların fiyatları 1928-1929'dan, 1932-1933'e dek yüzde 60 civarı bir düşüşe maruz kalarak 1930'ların sonlarına kadar da bu şekilde devam etmiştir. Tütün, kuru üzüm, fındık ve pamuk gibi önde gelen ihraç ürünlerinin fiyatları da 1932- 1933'e kadar ortalama olarak yüzde 50 gerilemiş, ancak daha sonra bir miktar toparlanmıştır⁶.

Savaş Döneminde Türkiye Ekonomisi

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye; bir taraftan dış politikasında hassas bir denge kurmak, diğer taraftan da Türkiye'yi her an savaşa girecekmiş gibi askeri, siyasi, psikolojik ve ekonomik anlamda hazır tutmak adına oldukça sert tedbirlere başvurmuştur⁷. Savaşan taraflardan birinin yanında fiilen savaşa katılmadığı halde, savaşın getirdiği uluslararası ekonomik koşullardan büyük ölçüde etkilenmiş ve Türkiye'de sürdürülen savaş hazırlığı ekonomide büyük sarsıntılara yol açmıştır⁸. Savaş nedeniyle ihtiyati tedbir olarak 1,5 milyona yakın kişi silahaltına alınmıştır⁹. Genç nüfusun silahaltına alınmasıyla üretim düşerken tüketim gittikçe artmıştır¹⁰. Türkiye'nin milli savunma masrafları savaşın başladığı 1939 yılında 163.941 milyon lira iken, 1943 yılında bu rakam 542.516 milyon liraya çıkmıştır¹¹. Milli Savunma harcamaları, bütçe harcamalarının 1940'da % 53'ü, 1941'de % 55'i, 1942'de % 54'ü, 1943'de % 52'si, 1944'de ise % 51'ini oluşturmuştur¹². Bütçe açığını dengelemek isteyen hükümet 18 Aralık 1940 tarihinde Milli Korunma Kanunu'nu çıkarmıştır¹³. Milli

² Atilla İlhan, *Hangi Atatürk*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2004, 63.

³ Sina Akşin, *Türkiye Tarihi-4 (Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980)*, Cem Yayınları, İstanbul 1997, s.281.

⁴ Sabit Dokuyan, "Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2) Aralık 2014, s.24(23-55); Kemal Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s.189.

⁵ Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, Creative Yayınları, İstanbul 2001, s. 98.

⁶ Şevket Pamuk, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme İktisat Politikaları ve Büyüme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s.173.

⁷ Mehmet Korkut Aydın, "Dönemin Basınına Göre Varlık Vergisi Uygulaması", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.28, S.1, Elazığ, Ocak 2018, s.289. (ss.289-311)

⁸ A. Başer Kafaoğlu, *Varlık Vergisi Gerçeği*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2002, s.29; Deniz Ergeç, *Milli Burjuvazi Yaratılma Sürecinde Varlık Vergisinin Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, s.26.

⁹ Tuncer Baykara, *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, İzmir 1991, s.160.

¹⁰ Kemal Arı, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar", *6. Askeri Tarih Semineri (20- 22 Ekim 1997) Bildirileri- I*, Ankara 1998, s.450.

¹¹ Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951, s. 23.

¹² Ertuğrul Baydar, *II. Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978, s.26-29.

¹³ *Düştur*, Tertip: 3, Milli Korunma Kanunu, 26.1.1940, Cilt: 21, Sayfa: 274. Milli Korunma Kanunu 16 Eylül 1960 tarihinde uygulamadan kaldırılmıştır.

Korunma Kanunu fiyatların yükselmesini nispeten engellemiş, ancak ekonomik sorunların ve geniş yığınların sıkıntılarını hafifletmemiş, mal yokluğuna dayalı karaborsa ve karaborsaya dayalı vurgunculuk ortamını da yok edememiştir. 1942 Türkiye'si, Avrupa'yı kavuran II. Dünya Savaşı'nın dışında kalmakla birlikte, yokluk ve sefalet içindedir. Sürmekte olan savaş nedeniyle ithalat yapılamamış, başta gaz ve tuz olmak üzere pek çok ihtiyaç maddesi karaborsaya düşmüş, ekmek karneye bağlanmış, çivi, cam gibi temel inşaat malzemeleri bulunamadığı için inşaat faaliyetleri yürütülemez duruma gelmiş, enflasyon %100'lere yükselmiştir¹⁴. Hükümetin artan kamu harcamalarını finanse edebilmek için emisyonu başvurması tedavüldeki para miktarını çoğaltarak¹⁵ Türk Lirasının değer kaybetmesine neden olmuştur¹⁶. Bu dönemde ithalat işleri özellikle gayrimüslimlerin elinde olduğundan savaş zenginlerinin çoğunluğunu da yine onlar oluşturmuştur. Bu servetler, yasa dışı işlemlerle elde edildikleri için, vergiden de kaçırılmıştır. Bu yüzden devlet hazinesi gereken geliri sağlayamamış, kamu işlerinde güçsüz ve çaresiz kalmıştır.

1942 yılında Başbakan Refik Saydam'ın vefatından sonra göreve gelen Şükrü Saraçoğlu döneminde, 1942-1945 yılları arasında Devletin ekonomi üzerindeki kontrol müdahalesini gevşetmek, serbest fiyat oluşumunu temin ederek üretimi artırmak hedeflenmiştir. Ancak fiyatların serbest kalması karaborsacılığın artmasına sebep olmuş ve fiyatlar yükselmiştir¹⁷. Rüşvet ve stokçuluk arttığından enflasyon yükselmeye başlamış, vurgundan ve karaborsadan nemalanan kesim haksız kazanç elde etmeye başlamıştır. Halkın bir kısmı fakirleşirken, ticareti elinde bulunduran kısım ki bunlar Gayrimüslim azınlıklardır, zenginleşmeye başlamıştır. İaşe örgütü işlevini belediyelere devretmiş olsa da bu durum belediyelerin yetersiz olması nedeniyle ekonominin daha da kötüye gitmesine sebep olmuştur¹⁸. 1938 -1943 yılları arasında çeşitli ürünlerin fiyat artışı ve oranları şu şekilde örneklendirilebilir:

Tablo 1. 1938-1943 Yılları Arası Fiyat Artışları ve Oranları¹⁹

Malın Türü(Kilo)	1938 (Kuruş)	1943 (Kuruş)	Artış Oranı (%)
Ekmek	10,05	38.67	284,7
Et	42.52	198,54	366,9
Sebze	7,51	29,96	298,9
Zeytinyağı	51,85	231,29	336
Şeker	28	338	1107
Peynir	48,78	155,42	218,6

¹⁴ Cemil Koçak, *Türkiye Tarihi-4 (Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980)*, Cem Yayınları, İstanbul 1997, s.130.

¹⁵ 1938 yılında 219 milyon Lira olan para hacmi 1944 yılında 995 milyon Liraya yükselmiştir. Erdiç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi(1914-2011)*, İmaj Yayınevi, Ankara 2001, s.111.

¹⁶ Edward Weisband, *II. Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası*, Çev:M.Ali Kayabal , Milliyet Yayınları, İstanbul 1974, s.97,98.

¹⁷ Rıdvan Akar, *Aşkale Yolcuları(Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları)*, Belge Yayınları, İstanbul 1999, s.38.

¹⁸ İbrahim Artuç, *İkinci Dünya Savaşı*, Cilt I, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2003, 182-183.

¹⁹ M. Selçuk Özkan, Abidin Temizer; "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt II, Sayı 9, 2009, s.321.

Yumurta	1,71	7,94	364,3
Süt	14,79	51,25	236,5
Kömür	5,33	12,21	129,1
Odun	370,08	1.316,66	255,7
Tuğla	1.500	6.000	300
Kereste	4.000	20.000	400
Kireç	35	399	1.040
Kiremit	4	300	1.400
Çimento	50	125	150
Demir	7	70	900

Varlık Vergisi

Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarını izleyen dönemlerde birçok Avrupa devletinde bir defaya mahsus geçici servet vergilerine başvurulmuştur. Genellikle, savaş sırasında devlet harcamalarında görülen büyük artışları karşılamak amacı ile alınan bu tür servet vergileri, 1913, 1919 ve 1952'de Almanya'da, 1919'da İtalya'da, 1920 ve 1948'de Avusturya'da, 1940 ve 1945'de İsviçre ve Finlandiya'da 1945'de Fransa ve Belçika'da uygulanmıştır. Türkiye'de bir defaya mahsus servet vergisinin en somut örneği, İkinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşulları gereği 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi'dir²⁰. Varlık Vergisi Kanunu 9 Kasım 1942 Tarihinde Başvekalet tarafından TBMM'ye sunulmuş, 11 Kasım 1942 tarihli 4305 sayı ile kanunlaşmıştır²¹. Verginin çıkarılış amacıyla ilgili olarak dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu ve Maliye Bakanı Fuat Ağralı temelde şu hususların gerçekleştirilmesini amaçlamıştır;

A-Enflasyonla mücadele için tedavülden para çekmek.

B-Savaş yıllarında "çok para kazanmış olanlardan" vergi almak.

C-Devlet gelirlerini artırmak²².

Varlık Vergisi Kanunu, vergi konusu, vergi miktarı, vergilendirme, verginin tebliğ ve tahsili, teminat, zaman aşımı ve yürürlük adı altında 7 bölümden ve 17 maddeden meydana gelen bir kanundur²³.

²⁰ Hüseyin Kutbay, *Türkiye'de Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Değerlendirilmesi*, Karadeniz Tek. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2013, s. 11.

²¹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, D.6, İ.4, C.28, s.21,29-32, 11 Kasım 1942., *T.C. Resmi Gazete*, Sayı:5255, 12.11.1942.,

²² Kerem Karabulut, "11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. XI, S. 27, Erzurum, 2005, s.326.

²³ Nevin Coşar, "Varlık Vergisi Konusunda Yolsuzluk Söylentileri" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. LVIII, S. 2, 2003, s.9.

Kanunun kabulünün hemen ardından verginin tahakkuk sürecine geçilmiştir. Estimatör ve Mütahassıs adı verilen maliye görevlilerinin görev aldığı tahakkuk sürecinde, anonim şirketler, büyük çiftçiler ve emlak sahipleri için servet saptamaları yapılmıştır. Cetveller halinde yapılan bu saptamalarda Müslümanlar M grubu, Gayrimüslimler G grubu ve Dönmeler D grubu olarak gösterilmiş ve ayrı ayrı vergilendirilmişlerdir²⁴. Varlık Vergisi olarak adlandırılacak bu vergi, tüccarlar, emlak ve akar sahipleri ve büyük çiftçilerden toplanacak olup, mükellefiyet sınırı 500 liradan başlatılmıştır. Emlak ve akar sahiplerinden, yıllık kirası 2.500 lirayı geçenler, komisyonlarca tayin edilen miktarı ödemeye mecbur tutulmuşlardır. Büyük çiftçiler varlıklarının % 5'ini geçmeyecek şekilde ödeme yapmışlardır. Tüccarlar ise, kazandıkları paranın ilgili komisyon tarafından takdir edilecek kısmını ödemekle zorunlu tutulmuşlardır²⁵. Savaşın en büyük kâr sınıfı tüccarlar olduğu için en büyük vergi dilimi de onlara ayrılmıştır. Verginin tespitini 6'şar kişiden oluşan komisyonlar yapmıştır²⁶. Vergi, mükelleflerin paralarının gücünden yararlanarak suiistimallerde bulunacakları kaygısıyla 15 gün içinde tahsil edilmesi düşünülmüş, zamanında ödenmeyen vergi için ilk gecikme haftasında % 1, ikinci haftasında % 2 faiz uygulanmıştır²⁷.

Varlık Vergisi Kanunu'nun 12. maddesi uyarınca, verginin ilanından itibaren bir ay içinde vergi borçlarını ödemeyen mükelleflerin, vergilerini ödeyinceye kadar bedeni yeteneklerine göre askeri niteliği olmayan genel hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılması ve bunun karşılığında verilecek ücretin yarısıyla borçlarının ödenmesi öngörülmüştür²⁸. Kanunda çalışma yükümlülüğü esası yer almasına karşın, nasıl ve ne şekilde uygulanacağı belirtilmemiştir. Daha sonra çıkan 7 Ocak 1943 tarih ve 19288 no'lu kararname ile yükümlülerin saptanması, iş mahallerine gönderilmesi ve çalıştırılmasına ilişkin esaslar yürürlüğe girmiştir²⁹. Yükümlülere, çalışmaları karşılığında, günde 250 kuruş ücret ödenecek, bunun 60 Kuruşu iase ve barınma gibi masraflar için kesilecek ve geriye kalan ücret de, Varlık Vergisi borcuna karşılık mahsup edilecek denilmiştir³⁰. Varlık Vergisi uygulaması müddetince sevk için kampa alınanların sayısı 2.057 olmuştur. Bu rakamın 1.869 tanesi İstanbul'dandır. Aşkale'ye sevk edilen toplam 1.400 mükelleften 1.229'u da İstanbul'dan olmuştur³¹. Çalışma merkezi olarak Erzurum Aşkale seçilmiş ve ilk kafiye için de yerler hazırlanmıştır. 1943 yılının Ağustos ayından itibaren mükellefler Eskişehir-Sivrihisar'daki Biçer İstasyonu'na gönderilmişlerdir³². Varlık Vergisi Kanunu'nda belirtildiği üzere 5 yıllık bir uygulama öngörülmüşse de, Varlık Vergisi, kabulünden 16 ay sonra, 15 Mart 1944 tarihinde TBMM'de çıkartılan 4530 sayılı Varlık Vergisi'nin Bekayasının Terkine Dair Kanun'la tasfiye edilmiştir³³. 1943 Aralık ayının ilk haftasında Sivrihisar'dan serbest bırakılan mükellefler İstanbul'a ulaşmış, 1944 yılı başlarında çalışma merkezlerinde mükellef kalmamıştır³⁴.

²⁴ Mehmet Serkan Şahin, "Gaziantep'te Varlık Vergisi Uygulaması", *Belgi*, Sayı 15, Kış 2018/I, s. 683.

²⁵ Mehmet Korkut Aydın, "agm", s.293.

²⁶ Vergilerin tespiti için her vilayet ve kaza merkezinde, oranın en büyük mülki amiri başkanlığında; en büyük mal memuru, ticaret odaları ve belediye azalarından ikişer kişi olmak üzere 6 kişiden oluşan heyetler teşkil edilmişti.

²⁷ *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 5255, 12 Teşrinisani 1942,

²⁸ Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.201.

²⁹ *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 5302, 12.01.1943.

³⁰ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. 2, İstanbul, 1986, s.498.

³¹ Faik Ökte, *age*, s. 157-158.

³² Muhammet Güçlü, *Varlık Vergisi Kanununun Çıkarılması, Uygulanması, Kaldırılması ve Sonuçları*(11.11.1942-15.03.1944), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1990, s. 91.

³³ *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 5657, 17 Mart 1944.

³⁴ *Tan Gazetesi*, 6 Aralık 1943.

Erzurum'da Varlık Vergisi Uygulamaları

Tarih boyunca çeşitli uygarlıklara beşiklik yapmış, Milli Mücadele Dönemi'nin simge kenti Erzurum, Cumhuriyet Döneminde de önemini koruyan Türkiye'nin en önemli şehirlerinden biri olmuştur. Bünyesinden çok önemli şahsiyetler çıkaran Erzurum'da ki Varlık Vergisi uygulamalarına geçmeden önce 1940 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre nüfus miktarına bakmak faydalı olacaktır. 1940 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre Erzurum'da nüfus miktarı tablodaki gibidir.

Tablo 2. 1940 Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Erzurum Nüfusu³⁵.

İlçeler	Erkek	Kadın	Toplam
Merkez	51.604	39.072	90.676
Aşkale	19.776	19.843	39.619
Hınıs	17.523	17.411	34.934
İspir	21.454	23.785	45.239
Karayazı	7.388	7.026	14.414
Oltu	25.620	25.992	51.612
Pasinler	26.573	25.072	51.645
Tortum	20.547	22.708	43.255
Toplam	190.485	180.909	371.394

Tabloda görüldüğü gibi 1940 yılında Erzurum'da 371.394 kişi yaşamakta olup, nüfusun en kalabalık olduğu yer 90.676 kişiyle Merkez ilçedir. Genel olarak erkek nüfus kadın nüfusundan fazla olmasına rağmen bazı ilçelerde bu durum değişiklik göstermektedir. 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu'nun uygulamasına ülke çapında olduğu gibi Erzurum'da da vergi alınacak kişilerin tespitini yapacak komisyonların oluşturulması ile başlamıştır. Erzurum'da Varlık Vergisi Kanunu ile ilgili yerel basında yayınlanan ilk haber 12 Kasım 1942 tarihli Erzurum Gazetesi aracılığıyla olmuştur. Birinci sayfadan yayınlanan haberde; "Varlık Vergisi Kanunu'nun Meclis'te kabul edildiği, Türk tüccarlarının yurdun tehlikede görüldüğü bu günlerde bu tarihi, şerefli vazifeyi yapacakları" vurgusu yapılmıştır³⁶. Gazete bir sonraki sayısında ise Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun Meclis'te yaptığı çeşitli konuları içeren konuşmasını ayrı başlıklar altında sütunlarına taşıyarak Varlık Vergisi hakkındaki konuşmasını da nakletmiştir. Bu yazı dizisinde vergiye neden ihtiyaç duyulduğu, mükelleflerden alınacak vergi miktarının nasıl tespit edileceği, tahsili, ilanı, miktarı, vermeyenlere uygulanacak cezalar ayrıntılı bir şekilde yer almıştır³⁷. Erzurum'da Varlık

³⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1940 Genel Nüfus Sayımı, C.1, No:158, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul 1941, s.XIV.

³⁶ Erzurum Gazetesi, Sayı:3767, 12.11.1942, s.1.

³⁷ Erzurum, Sayı:3769, 26.11.1942, S.5.

Vergisi verecek mükellefleri tespit komisyonu 30 Kasım'da işlerini bitirmiş ve 31 Kasım 1942 Perşembe gününden itibaren yerel basın aracılığıyla vergi mükelleflerinin kimler olduğu listeler halinde ilan edilmeye başlanmıştır. Komisyon, Erzurum Merkezde toplanacak vergi tutarını toplam 511.150 lira, ilçelerin toplamını ise 476.158 lira olarak belirlemiştir. İl genelinde toplanacak miktar ise 987.308 lira olmuştur. İl'de 6.000 liradan yüksek vergi verecek 3 kişi tespit edilmiş, bununla beraber diğer vergi mükellefleriyle birlikte miktar başlığı altında çoğu kişi meslekleri belirtilerek ilan edilmiştir. Vergi tahsil edilecek büyük çiftçilerin isimleri ise ayrı bir başlık altında verilmiştir. Erzurum'da Varlık Vergisi mükellefleri listesi şu şekildedir³⁸.

Erzurum'da Varlık Vergisi Verecek Mükellefler(31.12.1942)			
S.N.	10.000 Lira Verecekler	19	Ali Bayramoğlu
1	Memiş Kardeşler	20	İbrahim Çete
7.500 Lira Verecekler		21	Mustafa Çete
2	Müteahhit Hüseyin Yücel	22	Mustafa Akal
6.650 Lira Verecekler		23	İbrahim Karaali
3	Fabrikacı İbrahim Gezer	24	Fazıl Hamalcı
6.000 Lira Verecekler		25	Mehmet Sağmanlı
4	Müteahhit Halit İnal	26	Mehmet Gençal
5	Şaban Dilaver ve Ortakları	27	Recep Gençal
5.000 Lira Verecekler		28	Hulusi Korukcu
6	Müteahhit Sami Zarban	29	Müteahhit Naci Tosun
7	Mehmet Efendioğlu	30	İbrahim Kazancı
8	İsmail Efendioğlu	31	Mustafa Çamoğlu
9	Remzi Temelli Kardeşler Ltd. Şti.	32	Tüccar Kamil Özhancı
10	Koyuncu Hafız Mikdat	33	Şaban Kurtoğlu
11	Müteahhit Kemal Ergene	34	Koyun Tüccarı Cemal Şen
4.500 Lira Verecekler		35	Müteahhit Fikri Akgün
12	Dabak Yusuf Gülap	3.000 Lira Verecekler	

³⁸ Erzurum, Sayı:3774, 31.12.1942, s.1-3.

4.000 Lira Verecekler		36	Hasan Türkoğlu
13	Bahri Silahtar	37	Aziz Türkoğlu
14	Lütfü Silahtar	38	Hüseyin Akçay Kardeşler
15	Lütfü Önder	39	Münip Alpağut
16	Ömer Boybey	40	Ömer Gencal
17	Münir Alpağut	41	Dursun Tiryaki
18	Kulaç Şevket Oğulları	42	Mustafa Balaban
43	Pastırmacı Sabri Etlik	67	Elbiseci Nazım Yeltekin
44	Hüseyin Ferhendi	68	Elbiseci Talip
45	Gafur Ferhendi	69	Enver Kopan
2.750 Lira Verecekler		70	Cafer Yıldırım
46	Derici Halil	71	Hacı Mehmet ve oğlu Vahap
47	Kasap Necmettin	72	Faruk Celepli
2.500 Lira Verecekler		73	Fethullah Kapucu
48	Nazım Akdaş	74	Şükrü Ari
49	Fevzi Akdaş	75	Ömer Ari
50	Abdülmuttalip Eğriçayır	76	Yahya Şatıroğlu
51	Göncü Mehmet Kayserili	77	Mustafa Ütav
52	Tahsin Alyanak	78	Yavuz Situ
53	İdris Karaziybek	79	Hacı İbrahim Kayserili
54	Mustafa Berberoğlu	80	Mahmut Kal
55	Osman Alemdar	81	Osman Kal
56	Şahin Köşklü ve Kardeşleri	82	Yağcı Osman Özönur
57	Rıfat Karşlı	83	Ahmet Özönur

58	İsmail Karşlı	84	Aziz Gölbakan Karaköse
59	Necip Kotan	85	Musa Koç Ankaralı
60	Nafiz Kotan	2.250 Lira Verecekler	
61	Hınıs'ın Karmış Köyünden Abdurrezzak ve ortağı Zeki	86	İshak Narmanlı
62	Mehmet Dicle	87	Gani Gülabi
63	Şükrü Serdar	88	Mustafa Keskiner ve Ortakları
64	Maraşlı Serdar Zülkadiroğlu	89	Mustafa Şahin
65	Celal ve Pirinçcioğlu	90	Şakir Dedeoğlu
66	İbrahim Pirinçcioğlu	91	Akif Dedeoğlu
92	Abbas Dura ve Oğulları	116	Salih Göksel
93	Halis Servet	117	Nafiz Ilıcalı
94	Ahmet Göncü	118	Cemil Ilıcalı
95	Nurettin Göncü	119	Seymen Aksu
96	Ömer Yücel	120	Şöför Mehmet Engin
2.000 Lira Verecekler		121	Leblebici Hakkı Eğriboyun
97	Şefik Elmalı	122	Akif Çınar
98	Mehmet Karaköz	123	Paşa Çınar
99	Hüseyin Eren	124	Cazım Özer
100	Mustafa Karakaya	125	Hüseyin Kaçtıoğlu
101	Rıza Topçuoğlu Kardeşler	126	Tüccardan Eyüp Ülkü
102	İdris Şentürk	127	Pastırmacı İhsan Kadakcı
103	Neşet Solakoğlu ve Ortağı	128	Dursun Cinisli
104	Abdullah İspirli	129	Ali Kömürcü
105	İbrahim Çehreli	130	Mehmet Bayraktar

106	Mustafa Gezer	131	Ömer Sönmez
107	Hakkı Gezer	132	Ahmet Keleşoğlu
108	Mehmet Elmalı	133	Cemal Kızı Patron Kadriye Tebiz
109	Halil Narmanlı	134	Bahri Kızı Patron Mevriye Yanar Altın
110	Feyruz Yurtkuran	135	Ilıcada Ali Yılmaz
111	Selmanoğlu Bakkal Ahmet	136	Halit Bekir
112	Ahmet Mazikoğlu	137	Lokantacı Yakup
113	Koyuncu Hacı Cemal	138	Fahrettin Oto Bitlis
114	Mehmet Kömürcü	139	Mehmet Koç Ankaralı
115	Ömer Güllük	140	Emin Çolak
141	Mevlüt Çolak	163	Münip Korukçu
142	Keskin Madeninde Arslan Dağıstanlı	164	İzzet Alyanak
1.750 Lira Verecekler		165	Zivans Köyünden Mustafa Karadağ
143	İsmail Saatçioğlu	166	Geyik Köyü Hüseyin ve Hamza Kardeşler
144	İbrahim Ali	1.300 Lira Verecekler	
145	Muhsin Özoltu	167	Halit Sütbeyaz
146	Agah Özgünoğlu	168	Neşet Gamalmaz
147	Şakir Özgünoğlu	169	Recep Gamalmaz
148	Farak Güzeldere	170	Şükrü Atmaca
149	Ağa Gülüm	171	Asaf Derviş
150	Sivas Kayseri Anbarı	172	Ömer ve ortağı İhsan Özoltu
151	Halıcı Ahmet	173	Hacı Kaya Bezoz
152	Rıfat Merald	174	Seyfullah Kapucu

153	Fazıl Sağaöz	175	Rıza Sönmez
154	Bahri Sağaöz	176	Tayyar Güzelce
155	Rıfat Kahvecioğlu	177	Zarif Bayburtlu
156	Müştak Kahvecioğlu	178	Ali Rıza Bayburtlu
157	Dursun Akal	179	Muharrem Kırallı
158	Fehim Üçyıldız	180	Dursun Güngör
159	Salim Kızılcubuk	181	Hivekli Ali Bayramoğlu
160	Abdulaziz Kızılcubuk	182	Mustafa Murtazaoğlu
161	Sadullah Kuyumcu	183	Hüseyin Kurşunoğlu
162	Şükrü Gül	1.200 Lira Verecekler	
1.500 Lira Verecekler Büyük Çiftçiler		184	Mustafa Tuğcu
185	İsmail Aksoy	1.000 Lira Verecekler	
186	Adil Sağlam	210	Kasap Aziz Şalcı
187	Ömer Şevki	211	Bazaz Fazıl Orğun
188	Muharrem Limoncu	212	Kasap Osman ve Zakir
189	Mehmet Kayalar	213	Sobacı Hamdi Taylan
190	Fırıncı Rıza Akgök	214	Derici İshak Dözal
191	Salim Akgök	215	Halil Ayrancı
192	Kemal Uysal	216	Rıfat Eyyüp
193	Selahattin Uysal	216	İbrahim Konklı
194	Bat Pazarında Kemal Alper	218	Kazım Tekeş
195	Nail Toparlak	219	Ahmet Tarakçı
196	Kunduracı Sibkat ve Salih	220	Demirci Hakkı ve İbrahim
197	Tüccardan Celil ve Şehrat	221	Hayrettin Ahıskalı

198	Tüccardan Resul ve Samet	222	İbrahim Balcı
199	Şevket Saruhan	223	Fırıncı Müştakoğlu Ali ve Kardeşi
200	Fehmi Saruhan	224	Sait Çağlar
201	Nakliyeci Ziya İskender	225	Rasim Dağlargülü Mutf
202	Şeyh İbrahimoglu Osman Karayığit	226	Yaşar Yazcı
203	Yeni Mağaza Yanında Yakup	800 Lira Verecekler Büyük Çiftçiler	
204	Arslankızı Hanım Şengözler	227	Kümbet Köylü Asim Abuş ve Hurşut Ilıca
205	Hüseyin Ahlatlı ve ortağı	228	Karaş Köylü Cazim Bektaş
206	Sütçü Kazım ve Refik	229	Ümidim Köylü Sabit Ertuğrul
207	Müteahhit Galip Feşel	230	Kan Köylü Ramazan Kan
208	Diyarbakırlı Mustafa Kalender	231	Muaallim Faik Bilge
209	Yavulu Hafız Arslan	232	Kan Köylü Hakkı Karaoglu
233	Titkir Köylü Rıza Akalın	256	Mustafa Özbaylar
	650 Lira Verecekler	257	Ömer Çehreli
234	Çilingir Mehmet Moktal	258	Mehmet Ali ve İsmail Següç
235	Köprübaşında Ali Servet	259	Terzioğlu Hasan ve Kardeşi Mustafa
236	Mehmet ve Mikdat Bayramoğlu	260	Memet Yıldırım
237	Tahtacı Halil Çiftçi	261	Mehmet Kubaz
238	İbrahim Çelikel	262	Mustafa Şaşilar
239	Nusret Mete	263	Fuat İhsan Araslı
240	Lütfi Alyap	264	Hamit Küçük
241	Kuyumcu Ömer Altın	265	Hamit Hivekli
242	Tufan Özaltın	266	Ali Kiraz

243	Sabri Ünsal	267	Tahsin Gezer
244	Cafer Şakuri	268	Sadık Akbaş
245	Ahmet Aydaş	269	Musa Dağıstan
246	Mehmet Özdoğan	270	Salih Köşklü
247	Bat Pazarında Manifaturacı Köse Ali	271	Kara Şeyh Köylü Ziya Aktaş
248	Hamza Pulat	272	Ruhi Mutibaş
249	Necati Çelebi	273	Nizamettin Daldaban
250	İsmail ve Halil	274	Mehmet Kurt Adapazarlı
251	Hasan Bezer	275	Fikri Kırbaş
252	Tahtacı Abdullah ve Hüseyin Tüzmen	276	Kunduracı Mevlüt Kayalar
253	Ali Aladağ	277	Salih Hivekli
254	Sırrı Altmışdört	500 Lira Verecekler	
255	Zakir Önal	278	Kasap Salih Lavar
279	Vehbi Turaman	303	Müteahhit Havez Denizcek
280	Mehmet Bayraktar	304	Müteahhit Cemil Camcı ve Faik Pirim
281	Hacı Tahtalı ve Necati	305	Müteahhit Mazhar
282	Yusuf Alemdar	306	Ahmet Maraşlı
283	Fevzi Yazıcı Konklu	307	Samsunlu Hamit Turhan
284	Kasap Osman Mirhilli	308	Koyuncu Mehmet Unğan
285	Zekeriya Öztürk	309	Nazim Akın
286	Hancıgazlı Neşet ve Memiş	310	Sabri Ertuğrul
287	Abdullah Çolak	311	Cemal Esenkaya
288	Servet Bayraktar	312	Halim Genç
289	Osman Çilinger	313	İsmail Kaya

290	Avni Gömrükcü	314	Ahmet Arslankaya
291	Mehmet Alkan	315	Süleyman Dereci
292	Haşim Atasoy ve Tayyar	316	Otomobilci Bekir
293	Cemil Arıcı	317	Hafaf Şevki
294	Münir Işık	318	Nusret Polat
295	Türbe Civarında Seyit Tevfik Turanlı	319	Haydar Tortumlu
296	Mehmet Halıcı	500 Lira Verecekler Büyük Çiftçiler	
297	Sefer Karaca	320	Evrenili Rasim ve Hurşit Kardeşler
298	Mehmet Kaşo	321	Evrenili Kerim Canpolat
299	Münir Kapucu	322	Tevfik Ilıcalı
300	Sarraf Ali Paşa	323	Badişin Köylü Memduh Işık
301	Haci Hayri Balıkcıoğlu	324	Haşkevank Köylü Ziyaeddin Çolak
302	Cihan Oteli Sahibi Münir	325	Kevahor Köylü Saim ve Kardeşi Mehmet Çavuş
326	Lalapaşa Mahallesinde Münir Çavuşoğlu	İKİNCİ LİSTE(14.01.1943)	
327	Öznülü Hüsnü Uzun	5.000 Lira Verecekler	
328	Sitavuk Köylü Medet	1	Müteahhit Bekir Baltacıoğlu
329	Ümidim Köylü Seyitağaoğlu Kamil	2	Kunduracı Ömer Baltacıoğlu
330	Müdürge Köylü Pehlüloğlu Mevlüt	1.500 Lira Verecekler	
331	Müdürge Köylü Nuri Tortumlu	3	Cemal Kelgiri Erzincan Çarşısında Attar
332	Tufançta Münip Ümidim	650 Lira Verecekler	
333	Terkini Köyünden Veysel Apel ve Kardeşleri	4	Bat Pazarında Elbiseci Asım Balkar
334	Tivnik Köylü Mehmetoğlu Faruk	5	Kantariye Sait Temelli ve Ortağı Sefer Emir Arslan

335	Dumlu Köylü Mustafa Kaya	6	Avukat Samih Kobal
336	Güllü Köylü Mehmet Çetinkaya	500 Lira Verecekler	
337	Erginis Köylü Muratoğlu İbrahim ve Kardeşleri	7	Tebriz Kapısında Tuhafiyeci Abdurrezzak Aydoğdu
338	Tebrizcik Köylü Abitoğlu Halil	8	Mehmetoğlu İbrahim Bezaz (Kongre Caddesi)
339	Başovacıktan Halil Koçan	9	Rıza Kavcı Bezaz (Tebriz Kapısında)
340	Müdürge Köylü Kürt Silo	10	Tevfik Özkavcı Bezaz (Taş Mağazalarda)
		11	Avukat Ömer Olğun
		12	İbrahim Şenbark

Yayımlanan birinci listede Erzurum'da Varlık Vergisi tahsil edilecek 350 civarında kişi vardır. Listede kardeşler ve ortaklar olarak belirtilen isimler olduğu için net bir rakam vermek mümkün olamamıştır. Vergiye tabi isimlerden bazıları meslekleri ile birlikte verilmiştir. Listede 46 kişinin büyük çiftçiler, diğerlerinin ise genelde esnaflık yapan kişiler olduğu görülür. Mükellefler meslek itibarıyla; müteahhit, çiftçi, hayvan tüccarı, halıcı, otomobilci, kasap, derici, lokantacı, yağcı, sobacı, demirci, fırıncı, kuyumcu, ayakkabıcı, avukat vs. kişilerdir. Listedeki isimlere genel olarak bakıldığında, birkaç gayrimüslim dışında tamamına yakını Müslümandır ve vergi verecekler arasında bayanlar da yer almıştır. Bu listeler Erzurum'un o yıllardaki sosyoekonomik yapısını ortaya koymasından da çok önemlidir. O yıllarda İl'de zengin sayılan Müslüman-gayrimüslim vatandaşların tespiti yapılmış ve günümüzden o yılların Erzurum'unu görmek açısından faydalı bir tablodur.

Vergi verecekler için yayımlanan birinci mükellef listelerinin ardından 14 Ocak 1943 tarihinde tespiti unutulmuş kişilere dair ikinci liste yayımlanmıştır. Listede kişilerin isimleri ve vergi miktarları da ayrı başlıklar halinde sunulmuştur. Vergi müddeti 15 Ocak 1943 tarihinde sona ereceğinden, kanuna atfı yapılarak vergilerini bu güne kadar yatırmayanların birinci hafta %1, ikinci hafta %2 faizle cezalı ödeme yapacakları hatırlatılmıştır. Ayrıca Erzurum'da 14 Ocak tarihine kadar 202.675 lira ödemenin yapıldığı da belirtilmiştir. Ödeme gücüne çeken mükelleflere ticaret ofisi ile anlaşma yaparak akredite etmiş oldukları mal üzerinden kredi sağlanabileceği, mükelleflerden halk ve ordu ihtiyacına elverişli malı bulunanların varlık vergisine karşılık ticaret ofisine verebilecekleri uyarıları yapılmıştır³⁹. Erzurum'da vergi mükelleflerinden toplanacak 987.308 lira olan miktar, ikinci liste ile birlikte 1.029.019 liraya yükselmiştir. Varlık Vergisi ödeme müddeti 1 Şubat 1943 tarihinde sona ererken toplam miktarın %80'i yapılmıştır. Geri kalan kısmının ise bazı tüccarların resmi dairelerdeki alacaklarının haczedilmesi suretiyle tahsil edileceği duyurulmuştur. Ayrıca İstanbul'da Varlık

³⁹ Erzurum, Sayı: 3776, 14.01.1943, s.1-3.

Vergisi’ni ödemeyip Aşkale’ye çalışmaya gönderilen ilk 32 kişilik kafilenin 30 Ocak 1943 tarihinde Aşkale’ye geldiği ve 31 Ocak’tan itibaren çalışmaya başladıkları bildirilmiştir⁴⁰.

Varlık Vergisi tahsilatları sonucunda Erzurum genelinde 913.166 lira toplanmış olup, tahsilat oranı %88 olmuştur⁴¹. Vergi tahsilatı müddeti boyunca mahalli basına yansıyan bir olay ya da sorun yaşanmamıştır. Erzurum’daki tahsilat miktarı diğer illerdeki tahsilatlarla karşılaştırıldığında 20. sırada yer almıştır. Erzurum Varlık Vergisi ödemelerinde ülke genelindeki %74’lük oranın üstüne çıkmıştır. Karşılaştırma yapılması açısından diğer illerin tahsilat miktarları ise şu şekilde olmuştur⁴².

Sıra No	Vilayet Adı	Tahakkuk Miktarı	Tahsilât Miktarı (1942)	Tahsilât Oranı (%)
1	Afyon	840.098	803.098	95
2	Amasya	311.160	311.160	100
3	Ankara	16.713.117	15.143.443	90
4	Antalya	889.109	866.339	97
5	Ağrı	381.250	358.850	94
6	Aydın	1.615.548	1.493.876	92
7	Balıkesir	2.274.410	2.109.292	92
8	Bilecik	388.249	374.835	96
9	Bingöl	78.200	56.800	72
10	Bitlis	23.750	17.750	74
11	Bolu	673.693	651.308	96
12	Burdur	206.491	202.311	97
13	Bursa	11.060.589	5.534.264	50
14	Çanakkale	2.344.082	1.601.114	68
15	Çankırı	180.430	176.430	97
16	Çoruh	90.900	78.150	55

⁴⁰ Erzurum, Sayı: 3779, 04.02.1943, s.1.

⁴¹ Rıdvan Akar, age., s.91.

⁴² Muhammet Güçlü, “Varlık Vergisi (11.11.1942-15.3.1944)”, *Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.3 (Kasım 1991), s.102-104.

17	Çorum	300.750	298.750	99
18	Denizli	1.046.252	983.257	93
19	Diyarbakır	1.088.500	806.724	79
20	Edirne	1.037.250	683.383	65
21	Elazığ	344.289	244.530	71
22	Erzincan	127.587	126.437	99
23	Erzurum	1.029.019	913.166	88
24	Eskişehir	1.204.345	1.189.445	98
25	Gaziantep	834.379	779.817	93
26	Giresun	443.735	430.955	97
27	Gümüşhane	115.177	109.177	94
28	Hakkâri	5.626	5.626	100
29	Hatay	3.253.440	1.978.794	60
30	İçel	6.232.515	5.242.337	84
31	Isparta	306.712	302.176	98
32	İstanbul	347.779.60 7	179.591.32 2	51
33	İzmir	27.645.001	19.385.652	70
34	Kars	783.950	763.585	97
35	Kastamonu	462.791	438.321	94
36	Kayseri	1.132.286	1.132.286	89
37	Kırklareli	450.741	296.115	65
38	Kırşehir	105.400	97.100	92
39	Kocaeli	1.808.070	1.522.269	84
40	Konya	1.820.820	1.789.174	98

41	Kütahya	1.064.256	1.057.419	99
42	Malatya	421.006	379.021	90
43	Manisa	2.234.074	2.099.019	93
44	Maraş	373.200	348.871	93
45	Mardin	324.250	322.282	99
46	Muğla	840.515	833.485	99
47	Muş	63.450	60.176	94
48	Niğde	681.122	640.107	94
49	Ordu	548.350	470.881	86
50	Rize	145.341	90.664	62
51	Samsun	2.390.975	2.177.577	91
52	Seyhan	9.922.537	7.342.761	74
53	Siirt	167.651	157.031	93
54	Sinop	264.392	257.392	97
55	Sivas	891.923	736.845	82
56	Tekirdağ	655.726	543.791	83
57	Tokat	794.270	773.776	97
58	Trabzon	609.721	494.103	81
59	Tunceli	50.520	47.455	94
60	Urfa	969.310	864.058	89
61	Van	113.300	108.300	95
62	Yozgat	453.250	326.592	72
63	Zonguldak	1.716.027	1.442.922	84

Tabloda tahakkuk miktarı bakımından en yüksek vergi verecek il İstanbul, en düşük il ise Hakkâri’dir. Sadece Amasya ve Hakkâri’de %100 tahsilat yapılmıştır. Erzurum ülke geneli ödemelerde 20’nci sırada yer alırken, toplanan vergi miktarı bakımından 11’inci, tahakkuk

miktarı yüzdelik ortalamasında ise 41'inci sırada yer alarak ödemeler bakımından başarılı iller arasında yer almıştır.

Erzurum-Aşkale Çalışma Kampı

Varlık Vergisini ödemeyenlerin gönderildiği en önemli çalışma kampı Erzurum-Aşkale'deki çalışma kampları olmuştur. Çalışma yükümlüleri kabileler halinde geldikleri için ilk gelenler Aşkale'ye, 6-7. kafileden itibaren ise Erzurum'daki kamplara gönderilmişlerdir. Resmi verilere göre Erzurum-Aşkale'ye toplam 1400 gayrimüslim yükümlü gönderilmiştir. Bunlardan 1229'u İstanbul'daki azınlıklardan olmuştur⁴³. Aşkale'de zorunlu çalışmaya tabi tutulan yükümlülerden 21'i kampta hayatını kaybetmiştir. Ölüm olayları daha çok yaşlılık, hastalık vb. nedenlerle meydana gelmiştir. Ölenlerin dini ve etnik kimliği farklı olsa da azınlıklar cenaze törenlerini birlikte yapmışlardır. Aşkale'de başlangıçta çok sert ve kararlı gibi görünen zorunlu çalışma uygulaması kısa zaman sonra gevşetilmiş ve mükellefler günlerini bekleyerek geçirmeye başlamıştır⁴⁴. Bu bekleyiş döneminde yaşam sertten çok, sıkıcı olmuştur. Mükellefler zamanlarının çoğunu sohbet ederek ve kağıt oynamakla geçirmişlerdir. İşkence ve dayak gibi insanlık dışı muamele söz konusu olmamıştır. Zorunlu çalışma kampları, 1943 yılı Eylülüne doğru iyice gevşetilmiş, Aşkale'deki yükümlülerin bir kısmı Eskişehir Sivrihisar'a gönderilmiştir. Daha sonra da vergi kaldırılmadan önce, yükümlüler ailelerinin yanına gönderilerek borçlarını ailelerinin yanında çalıştırılmaları suretiyle ödeyecekleri ilan edilmiştir. Böylece yükümlüler geri dönüp işyerlerini yeniden açmışlardır⁴⁵.

Sonuç

Varlık Vergisi İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda olağanüstü şartlar altında gittikçe kötüleşen Türkiye ekonomisinin iyileştirilmesi için atılan adımlardan birisidir. Vergi döneminde olduğu kadar sonraki yıllarda da eleştirilen, siyasi malzeme yapılan hatta uluslararası arenada Türkiye'yi Gayrimüslim düşmanı olarak göstermeye çalışan bir araç olarak kullanılmıştır. Oysaki aynı yıllarda Avrupa'daki birçok ülkede benzer vergi uygulamaların olduğu da bir gerçektir. Vergi sanki sadece gayrimüslimlerden toplanıyormuş gibi gösterilmeye çalışılsa da Doğu Anadolu'nun en büyük şehirlerinden biri olan Erzurum'da Varlık Vergisi'nin tamamına yakınının Müslüman Türk vatandaşlardan toplandığı çalışmamızda tespit edilmiştir. Erzurum'dan çalışma kamplarına gönderilen mükellef tespit edilememiştir.

Varlık Vergisi Türkiye'de özellikle gayrimüslimler tarafından eleştirilmiştir. Vergiye Müslim ve gayrimüslim nüfus oranlarına bakarak hüküm vermek ya da gerçek kişilerin ödediği rakamlara göre sonuca varmak yanıltıcıdır. Çünkü Müslümanlar ticareti

⁴³ Faik Ökte'ye göre ülke genelinde kamplara götürülen kişi sayısı 2.057'dir. İstanbul'daki mükelleflerin yanı sıra İzmir'den 88, Bursa'dan da 100 kişi kamplara gönderilmiştir. İstanbul'da 1869 kişi Sirkeci'deki kampa alınmış, bunlardan 640'ı vergisi ödeyerek serbest bırakılmış kalan 1229 kişi ise Aşkale ve Sivrihisar'a nakledilmiştir. Faik Ökte, *age.*, s.158; *Cumhuriyet Gazetesi*, 12.02.1943.

⁴⁴ Rıdvan Akar'ın çalışmasında, vergi borçlusu Parseh Gevrekyan'ın kamp koşullarını anlattığı hatıraları bu konuda önemli bir örnektir: Ben sekizinci kafilededim. Erzurum'da 3-4 bin kişi vardık. Ayrıca ilk 5-6 kafiye Aşkale ve Pınakkabın köylerine yerleştirilmişti. Toplam sayımızın 5-6 bin kişi olduğunu sanıyorum. Biz Erzurum'da kalanlar diğer arkadaşlarımızdan daha rahattık. 7-8 kişi birleşip ev tutmuştuk. Yerde yatılırdı. Çarşıya gider alışverişimizi yapardık. O ara, gerek Erzurum'da gerekse Sivrihisar'daki köylülerin ve tüccarların gelir kaynağı olmuştuk. Düşünün ki Kars'tan kampa yağ getirirlerdi. Akşamları çıra yakardık. Yemek ortak pişirilirdi. Hepimizin gözü postadaydı. Daha sonra bizi orada bulunan büyük bir okula yerleştirdiler. Bir yatakhane 25-30 kişi kalıyorduk. Sabahları bizi topluca şehir dışındaki tarlalara götürüyorlardı. Akşama kadar burada oturuyor, sonra da evimize dönüyorduk. Rahattık. Sayım olmazdı. İsteyen evde kalabilirdi. Akşamları bir saz heyetimiz vardı. Cümbüş yapardık. Eğer ekonomik olarak çökmemiz, hasret ve güç yaşam şartları olmasaydı, tatil yapıyorduk diyebilirim. Rıdvan Akar, *age.*, s.236,237.

⁴⁵ Rıdvan Akar, *age.*, s.137

önemsememişler, onlar için daha önemli olan tarımla uğraşmışlardır. 1920’den sonraki iç ekonomiye bakılırsa Varlık Vergisi’nin diğer nedeninin; iç ekonomideki kötüleşmeyi gidermek olduğu kadar Müslümanları zenginleştirmekte olmasıdır. O dönemlerde ticaretin büyük kısmı gayrimüslim halkın elindeydi. Vatan savunmasında silahaltında bulundurulmuş üretici genç nüfus ise her zaman Müslüman gençlerden oluşmuştu. Ayrıca II. Dünya Savaşı’nın ağır ekonomik şartlarında Varlık Vergisi’ni çıkarmak ve uygulamak ekonominin düzelmesine tek başına yeterli olmamıştır.

Bütün bu uygulamalar neticesinde ise toplanması öngörülen 465.384.820 liranın ancak 314.920.940 lirası tahsil edilebilmiştir. Geriye kalan miktarın ise 109.985.481 lirası tahsil edilmemiş, 40.478.399 lirası da yanlış ve mükerrer yazıldığı için iptal edilmiştir. Verginin tüm yurttaki tahsilât oranı yaklaşık olarak % 74 olmuştur. Vergisini ödeyenlerin dini durumuna bakıldığında ise gayrimüslimlerin 166, Müslümanların 115, yabancıların ise 33 milyon lira ödediği tespit edilmiştir. Toplam tahsilât ise o dönemki bütçe harcamalarının % 34.4’üne tekabül etmiştir.

Kaynaklar:

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi, 12.02.1943.

Erzurum Gazetesi, Sayı:3767, 12.11.1942.

Erzurum Gazetesi, Sayı:3769, 26.11.1942.

Erzurum Gazetesi, Sayı:3774, 31.12.1942.

Erzurum Gazetesi, Sayı: 3776, 14.01.1943.

Erzurum Gazetesi, Sayı: 3779, 04.02.1943.

Tan Gazetesi, 6 Aralık 1943.

Resmi Yayınlar

DÜSTUR, Tertip: 3, Milli Korunma Kanunu, 26.1.1940, Cilt: 21, Sayfa: 274.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.6, İ.4, C.28, s.21,29-32, 11 Kasım 1942.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *1940 Genel Nüfus Sayımı*, C.1, No:158, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul 1941.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 5255, 12.11.1942.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 5302, 12.01.1943.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 5657, 17 Mart 1944.

Kitap, Makale ve Bildiriler:

AKAR, Rıdvan, *Aşkale Yolcuları(Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları)*, Belge Yayınları, İstanbul 1999.

AKŞİN, Sina, *Türkiye Tarihi-4 (Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980)*, Cem Yayınları, İstanbul 1997.

AKTAR, Ayhan, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

- ARI, Kemal, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar”, 6. Askeri Tarih Semineri (20- 22 Ekim 1997) Bildirileri- I, Ankara 1998.
- ARTUÇ, İbrahim, *İkinci Dünya Savaşı*, Cilt I, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2003.
- AYDIN, Mehmet Korkut, “Dönemin Basınına Göre Varlık Vergisi Uygulaması”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.28, S.1, Elazığ, Ocak 2018, s.289-311.
- BAYDAR, Ertuğrul, *II. Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.
- BAYKARA, Tuncer, *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, İzmir 1991.
- ÇANAK, Erdem, “Varlık Vergisi ve Mersin Uygulaması”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.14, S.1, Manisa, Mart 2016, s.363-382.
- COŞAR, Nevin, “Varlık Vergisi Konusunda Yolsuzluk Söylentileri” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. LVIII, S. 2, 2003, s.1-27.
- DOKUYAN, Sabit, “Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2) Aralık 2014, s.23-55.
- ERGEÇ, Deniz, *Milli Burjuvazi Yaratılma Sürecinde Varlık Vergisinin Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.
- GÜÇLÜ, Muhammet, *Varlık Vergisi Kanunun Çıkarılması, Uygulanması, Kaldırılması ve Sonuçları(11.11.1942-15.03.1944)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, , İzmir, 1990.
- Güçlü, Muhammet “Varlık Vergisi (11.11.1942-15.3.1944)”, *Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.3, Kasım 1991, s.96-109.
- İLHAN, Atilla, *Hangi Atatürk*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2004.
- KAFALOĞLU, A. Başer, *Varlık Vergisi Gerçeği*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2002.
- KARABULUT, Kerem, “11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi’ne Bir Bakış” , *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. XI, S. 27, Erzurum 2005, s.325-339.
- KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara 2008.
- KOÇAK, Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. 2, İstanbul 1986.
- KOÇAK, Cemil, *Türkiye Tarihi-4 (Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980)*, Cem Yayınları, İstanbul 1997.
- KUTBAY, Hüseyin, *Türkiye’de Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Değerlendirilmesi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2013.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu* (Çev: Metin Kırıatlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
- ÖKTE, Faik, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951.

ÖZKAN, M. Selçuk, TEMİZER, Abidin, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt II, Sayı 9, 2009, s.319-325.

PAMUK, Şevket, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme İktisat Politikaları ve Büyüme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

ŞAHİN, Mehmet Serkan, "Gaziantep'te Varlık Vergisi Uygulaması", *Belgi*, Sayı 15, Kış 2018/I, s. 680-693.

TOKGÖZ, Erdinç, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi(1914-2011)*, İmaj Yayınevi, Ankara 2001.

WEİSBAND, Edward, *II. Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası*, Çev:M.Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul 1974.

YENAL, Oktay, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, Creative Yayınları, İstanbul 2001.

EK.1. 31 Aralık 1942 Tarihli Erzurum Gazetesi.

Kaynak: Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi.

EK.2. 14 Ocak 1943 Tarihli Erzurum Gazetesi.

ABRANA
Sahibi: 150 Altı ayda 75 kuruştur.
Sayısı: Her yerde 100 paradır.
Günü geçmi mshalar 10 kuruştur.

İLÂNAT
Santimi 30 kuruş birden fazla'larında 15
Ondan fazla neyinde 10 kuruş alınır.

Erzurum
HAFTALIK GAZETE
Tesis tarihi: 1866

Yardım Sevenler Cemiyetinden
Cemiyetimiz ailesi arasında göre yıllık kongresi
18 - 1 - 1943 Cumartesi günü saat 13 de Halkın zeler
vanesi toplanacaktır.
Aşa arbedeplarin teatrlari rica olunur.
Yardım Sevenler Cemiyeti
Erzurum Şubesi Baki
Sadık Ergin

Yıl : 76 - Sayı : 3776

14 Ocak 1943 Perşembe

**Sonatkâr Hayatı Yaşayan
Garip Bir Kafile**
Sami N. ÖZERDİM
Lise öğretmenlerinden

Genç Cumhuriyet nesli,
hareketlerle ve eserlerle doğ-
ru bir yolu bulmaktadır. Bu
yüklerin önüne baktığı ve
istikbalin sabırsızlıkla beklediği
bir neslin arasında daha
değeri dışında yolunu sapma-
tan, binden olmaya ve bilmeden
olup olmadıgından gafil bul-
maz bir kafile var ki, haki-
katte hiç bir şey ifade etme-
diği halde bazan mide bulan-
dırıyor.

Birkaç yıl önceydi. Geç-
en büyük ve kutsal bir güne
ait bir gazeteyi günlerce ara-
dıktan sonra bulmuş ve se-
vinmiştim. Elimde gazete,
sevinçle gideceğim yere doğru
ilerken bunlardan birine ras-
ladım. Elimdeki gazeteyi gö-

**Birinci
İnönü
zaferinin
22 inci yıldönümü**

Türk tarihinin mesut bir
dönüm noktası olan birinci
İnönü zaferi bundan 22 yıl
önce 10 Son Kânunda tahak-
kuk etmiş, "Türkün makûs
talii, bugünden itibaren dön-
meğe yün tutmuştu. Bu kutlu
ve mutlu günün yirmi ikinci
yıldönümü 10 Son Kânun
Pazar günü yurdun her tar-
fında kutlanmış. Halkvevlerin-
de yapılan toplantılarda söz
alan hatipler bu büyük günün

Varlık Vergisi
Müddet yarın hitama eriyor
Şehrimizde 11 Vatandaş daha
Varlık vergisi verecek

Şehrimizde Varlık vergi-
sinin ödenmesine devam edil-
mektedir. Bugüne kadar
202675 lira Varlık
vergiyi ödenmiştir. On beş
günlük müddet yarın 15.1-
943 Cuma günü hitama ere-
cektir.

Bu müddet zarfında vergi-
lerini yatırmayan mükellef-
lerden kanunun 12 inci mad-
desine göre birinci hafta %
1, ikinci hafta % 2 faislele

**Meclise vaki müracaatlar verginin
tahsiline mani olamayacak**

Ankara, 13 (a. a.) —
Bazı gazeteler varlık vergisi
terhiyatında yanlışlık yapıp-
dığı hakkında B. M. Meclisi
arzuhall encümenine verilen
3000 kadar arzuhalin tetkik
etmek üzere Maliye Vekâleti-
ne tevdi edildiğini yazmışlar-
dır. Gazetelerde intişar eden

ne tevdi olunan arzuhalların
sahipleri hakkındaki vergi ta-
kibatının durdurulacağı ma-
nasını çıkardıkları öğrenilmiş-
tir. Bunun üzerine salâhiyet-
li makamlardan yapılacak tah-
kikat neticesinde şu malûma-
tı aldık. B. M. Meclisi arzu-
hal encümenine ötedenberi it-

Kaynak: Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi.